

Wrocław, 30 sierpnia 2024 r.

Prof. dr hab. Sławomir Bobowski

Uniwersytet Wrocławski

RECENZJA

dorobku naukowego Pani dr Aleksandry Wieruckiej

Dr Aleksandra Wierucka od dwudziestu lat jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym Uniwersytetu Gdańskiego. Choć ukończyła kierunek filologii polskiej (1994), jej zainteresowania naukowe objęły zagadnienia kulturoznawczo-antropologiczne. Co znalazło wyraz już w tematyce pracy magisterskiej (*Koncepcja baśni J.R.R. Tolkiena i jej realizacja w tekstach małych* 1994) oraz doktoratu (*Dobra Czarownica Zachodu. Twórczość Ursuli LeGuin oraz jej polska recepcja* 2005), w jej zatrudnieniu w Zakładzie Kulturoznawstwa Wydziału Filologicznego UG i w nazwach przedmiotów, których nauczała: antropologia kultury, kultury tubylcze świat, kultura i sztuka Indian Ameryki Północnej, różnorodność kulturowa Ameryki Północnej i Południowej, ginące kultury świata, podstawy wiedzy o kulturze. Silnym akcentem potwierdzającym antropologiczne, a ściślej może antropologiczno-estetyczne zainteresowania dr Aleksandry Wieruckiej było ukończenie przez nią w 2013 r. podyplomowego Studium w zakresie Etnologii w Uniwersytecie w Toruniu. Skoro mowa o aspekcie dydaktycznym działalności gdańskiej badaczki, trzeba podkreślić, że była ona za nauczanie kilkakrotnie nagradzana, a przy tym Pani Wierucka nieustannie poszerza swoje kompetencje kształceniowe, odbywając dydaktyczne staże zagraniczne, zdobywając stopnie tutorskie i prowadząc samodzielnie zajęcia dla pracowników akademickich w obszarze dydaktyki, nauczania studentów.

O spójności i konsekwencji, a zatem i dojrzałości, pracy akademickiej dr Aleksandry Wieruckiej najbardziej świadczy jej dorobek naukowy, który notabene jest bardzo obfity. Ta zwartość tematyczna wynika z faktu, iż Pani Wierucka jest czynnym, praktykującym antropologiem społecznym, odbyła, jak sama pisze w autoreferacie, ponad

roczne praktyki terenowe wśród Indian ekwadorskiej Amazonii. Zanim powstała jej książka habilitacyjna - *Amazoński Inny. Wizerunek rdzennych mieszkańców Amazonii we współczesnych tekstach kultury*, która stanowi najważniejsze dzieło dr Wieruckiej, opublikowała inne, bardzo liczne, tematycznie ściśle związane z jej zainteresowaniami antropologicznymi prace w liczących się wydawnictwach, redakcjach czy periodykach naukowych. Wiele z tych prac napisanych jest w języku angielskim i wydanych za granicą. Po opublikowaniu w formie książkowej (2008) dr Wierucka wydała w Nowym Jorku po angielsku monografię o ekwadorskich Indianach pt. *Huaorani of the Western Snippet* (2015). Zatem już przed podjęciem starań o stopień habilitacyjny gdańska badaczka miała na swym koncie dwie poważne pozycje książkowe, w tym jedną napisaną po angielsku. Do tego dodajmy dwanaście artykułów zamieszczonych jako rozdziały prac zbiorowych (w tym cztery po angielsku), trzynaście artykułów w uznanych periodykach naukowych (w tym osiem po angielsku i jeden po rosyjsku). I jeszcze – udział w licznych konferencjach zagranicznych, równie licznych ogólnopolskich. A wszystko to bezpośrednio albo przynajmniej blisko pośrednio związane z głównym nurtem wysiłków badawczych dr Wieruckiej – opisem, analizą kultury amazońskich tubylców wschodniego Ekwadoru. Razem wzięte wymienione przeze mnie osiągnięcia naukowe stanowią, w mojej ocenie, wystarczającą podstawę do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego. A przecież to jeszcze nie koniec listy znaczących efektów pracy naukowej dr Wieruckiej. Zorganizowała dwie konferencje naukowe, uczestniczyła w pracach licznych zespołów badawczych realizujących projekty finansowane w drodze konkursów krajowych lub zagranicznych, była (w większości przypadków nadal jest) członkinią sześciu stowarzyszeń naukowych (w tym czterech zagranicznych).

Wydana w 2020 roku przez krakowskie wydawnictwo Universitas książka pt. *Amazoński Inny. Wizerunek rdzennych mieszkańców Amazonii we współczesnych tekstach kultury* jest głównym osiągnięciem naukowym dr Aleksandry Wieruckiej, które przedstawia ona jako „podstawę habilitacji”. Pracując nad nią Autorka połączyła swoje umiejętności i sprawności filologiczne z wiedzą i doświadczeniami antropologicznymi, pozyskanymi w ciągu długich badań terenowych prowadzonych wśród amazońskich Indian wschodniego Ekwadoru. Zależało jej na opisanu sposobów ukazywania bohaterów książki w zachodnich tekstach kultury XXI wieku. Dlatego w części wstępnej, ogólnej książki znajduje się rozdział dotyczący stereotypizacji i egzotyzyacji jako głównych modeli ujęć Obcego/Innego w owych tekstach. W partii głównej tej wartościowej lektury znajduje się prezentacja dwudziestu

czterech grup etnicznych i metod ich portretowania w książkach, filmach, komiksach, grach wideo, spektaklach teatralnych czy w wystawach fotograficznych XXI wieku w obszarze kultury euroamerykańskiej.

To, co odkrywa Aleksandra Wierucka w swojej analizie owych tekstów kultury, jest dla niej, a pewnie i dla czytelnika jej książki, zaskoczeniem. Zbiorowa wyobraźnia Zachodu nadal, już przecież w XXI wieku, w epoce królestwa nauki i techniki, informatyzacji kultury, niezwykle szybko rozprzestrzeniającej się informacji, niezwykle łatwo dostępnej wiedzy, kulturowej globalizacji, nadal owa wyobraźnia nie umie inaczej opisywać obcego, nawet „swojego Obcego”, jak tylko poprzez infantylny paradygmat stereotypizująco-egzotyzujący. Autorka zauważa, że ten paradygmat wywodzi się jeszcze z czasów najpierwszej kolonizacji, a zatem z XV wieku. Istotne jest to, iż koncentruje ona swoją uwagę na dziełach fikcjonalnych, artystycznych, nie zaś dokumentarnych czy naukowych, w których autorzy dążą, nie zawsze z zamierzonym skutkiem, do oddania rzeczywistości Indian taką, jaka ona jest. Jeśli im się nie zawsze udaje portretować Obcego w pełnej zgodzie z faktami, kiedy ulegają pokusie subiektywizacji, stereotypu czy egzotyzacji, to tym bardziej trudno oczekiwać od produkcji estetycznych, żeby idealnie adekwatnie oddawały świat Indian, gdy przecież wszelka twórczość estetyczna opiera się na indywidualnym odniesieniu do stereotypu.

W książce dr Wieruckiej poddanych zostało lekturze i analizie estetyczno-antropologicznej ponad sześćdziesiąt fenomenów kultury estetycznej Zachodu powstałych w XXI wieku. Trzeba zauważyć, że są pośród nich dzieła nie tylko kultury tzw. popularnej, czyli np. powieści sensacyjne albo romanse czy powieści dla młodzieży albo komiksy, lektury obrazkowe dla dzieci czy liczne i różnorodne produkcje filmowe (w tym słynny *Awatar* Dawida Camerona). Przeciwnie, spora ilość to produkcje estetycznie ambitne, czasem awangardowe, jak np. performance, paryski spektakl teatralny, dramaty o semantycznym rysie socjologicznym, instalacje wideo, esej dźwiękowy. I właśnie także te ambitniejsze wytwory estetyczne, w których element kognitywny powinien domagać się dominacji, zawładnięte są przez żywioł stereotypu i egzotyzacji.

Takiej książki na polskim rynku wydawniczym i w przestrzeni refleksji naukowej jeszcze w Polsce nie było. Przede wszystkim jej zaletą jest niezwykle frapujący temat. Indianie południowej Ameryki, w tym ci zamieszkujący Amazonię, są dla polskich etnologów, socjologów czy – szerzej – humanistów dość dobrze znani z lektur naukowych rodzimego autorstwa, a częściej zagranicznego. Ale jeszcze nie trafiła się naukowa

monografia, przed pojawieniem się tutaj omawianej, w której dwie pieczenie przy jednym ogniu byłyby przyrządzone. Jedna to ponowne zbliżenie do ludów Amazonii, druga to – poprzez analizę sposobów ich portretowania w naszym obszarze kulturowym – ukazanie naszej mentalnej, a więc i kulturowej niedojrzałości; naszej nieumiejętności patrzenia na Obcego/Innego bez jakichkolwiek uproszczeń czy uroszczeń. Ten zaimek dzierżawczy „nasza” można, odnieść zresztą do ludzi wszystkich kultur, bo taka jest natura ludzka, iż Obcego/Innego zawsze skanuje z określonej perspektywy, rzadko epistemicznie, jak zauważał Tzvetan Todorov w książce przez Aleksandrę Wierucką przywoływanej, ale z pominięciem tegoż właśnie, uniwersalistycznego wątku rozważań bułgarskiego teoretyka

Jej praca jest jednakowoż wzorowa. Czytającego ją porusza przede wszystkim sumienność dyskursu w zakresie „ilościowym” – omówienie dwudziestu czterech grup etnicznych Indian Amazonii ekwadorskiej i metod ich portretowania w ponad sześćdziesięciu tekstach kultury Zachodu. To przecież ogromny materiał. Druga zaleta książki to znowa kompetencja Autorki, ujawniająca się w każdym fragmencie jej wywodu. Kompetencja – przypomnijmy – mająca źródła nie tylko w materiale lekturowym (jak w legendarnym przypadku słynnej i pięknej *Złotej gałęzi* Sir Jamesa George’a Frazera, którą autor napisał od początku do końca przy biurku przeczytawszy około trzech tysięcy lektur), ale też ściśle doświadczalnym, opartym na badaniach terenowych prowadzonych przez autorkę omawianej monografii. Jej lektura stanowi znakomite połączenie trzech przynajmniej sprawności naukowej analizy i opisu – filologicznej, estetycznej i antropologicznej.

Amazoński Inny Aleksandry Wieruckiej ma przy tym przejrzystą, klasyczną kompozycję. W części teoretycznej Autorka rozpracowuje zagadnienia takiej jak egzotyzacja, stereotypizacja i pojęcie Obcego, bez czego nie można sobie wyobrazić poprawnego dyskursu na jakikolwiek antropologiczny temat, gdyż antropologia kulturowa zajmuje się głównie Obcym/Innym. W dalszej części lektury Pani Aleksandry Wieruckiej znajdujemy rys historyczny dotyczący Indian Amazonii, ich obecnej sytuacji prawnej, kondycji społecznej większości ludów tych obszarów w XXI wieku i faktów związanych z ich rdzenną kulturą. W część zasadniczej monografii natrafiamy na temat kształtowania się wyobrażeń na temat tubylczych ludów Amazonii oraz na listę tematów kulturowych obecnych w kulturze tych Indian, podejmowanych w tekstach kultury euroamerykańskiej XXI wieku. Ta partia wywodu Autorki jest najważniejsza, gdyż w niej dokonuje dr Wierucka opisu i analiz wzorów portretowania tych tubylców we wspomnianych licznych i różnorodnych tekstach kultury zachodniej. Jest ta część, jak i cała książka, kompetentnie opracowana, opatrzona wieloma

przypisami, pośród których liczne odwołują się do naukowych tekstów obcojęzycznych, znakomitych, znanych autorów. Te przypisy mają swoje zwieńczenie w sporządzonej bibliografii – bardzo obfitej! Dyskurs autorski ilustrowany jest wieloma dobrze dobranymi ilustracjami, przeważnie fotosami, a ich wykaz znajduje się na końcu książki. Po nim czytelnik znajduje bardzo pomocny spis owych ponad sześćdziesięciu tekstów kultury, które dr Wierucka poddała opisowi, analizie i interpretacji kulturologicznej.

Co do tej listy można by mieć pewne zastrzeżenia ilościowe. Kilka znanych, ciekawych pozycji filmowych Pani dr Wierucka przeoczyła. Na przykład głośny brazylijski fabularyzowany dokument z 2021 roku *The Last Forest* Luisa Bolognesi albo dokumenty: *Taego Æva* H. i M. Borelów (2017), *Grazing the Amazon* Marcio Isensee e Sá (2018) czy film Marcosa Colon – *Beyond Fordlandia* z 2011 roku. W części wprowadzającej czytelnika do twórczości o Indianach amazońskich, a więc mówiącej skrótowo o dziełach sprzed wieku XXI zabrakło wspomnienia dyskusyjnego filmu fabularnego Hectora Babenko pt. *Zabawa w Boga* (z gwiazdorem Tomem Berengerem o „jankeskiej” urodzie, grającym pilota śmigłowca, pochodzącego wprost z plemienia Indian amazońskich). W tej części książki może również nieco dziwić nieobecność jakiegokolwiek wzmianki o twórczości Jeana-Pierre’a Dutilleux, którego przynajmniej dwa krótkie dokumenty przedstawiają różne grupy plemienne Indian Amazonii. Warto by o nich wspomnieć, gdyż belgijski reżyser uchodzi za kontrowersyjnego, tworzącego nie dokumenty, lecz „niby-dokumenty”. I na koniec dr Wierucka wspomina o dokumentarnej próbie Wenera Herzoga na temat Indian, ale dlaczego pomija jego arcyważny utwór fabularny – *Fitzcarraldo* (1982), w którym uwydatnia on obcość mieszkańców Amazonii w sposób nieco demoniczny. Ale przecież niezbyt daleki od prawdy. Gdy w grę wchodzi rzeczywiste rozmijanie się dwu kompletnie różnych kultur.

Podsumowując: Po zapoznaniu się z dorobkiem naukowym dr Aleksandry Wieruckiej w załączeniu dokumentacji oraz z jej rozprawą habilitacyjną uznaję i uważam, iż spełniają one ustawowe i zwyczajowe kryteria stawiane kandydatom do stopnia doktora habilitowanego i popieram wniosek o nadanie stopnia doktora habilitowanego dr Aleksandrze Wieruckiej przez Radę Naukową Dyscypliny Nauki o kulturze i religii Uniwersytetu Gdańskiego.

Prof. dr hab. Sławomir Bobowski